

Judaica Bulletin

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle
Postbus 194, 8000 AD Zwolle
Verschijnt viermaal per jaar

Jaargang 3, Nummer 2 / Tisjri 5750 - Oktober 1989

Postgiro 259272 - Abonnementsprijs f 12,-

DE RESTAURATIE VOLTOOID

Peter van 't Riet

De sjabbatochtend in september 1983, waarop ik voor het eerst een bezoek breng aan de Zwolse synagoge, herinner ik mij als de dag van gisteren. Een paar minuten voor negenen, het aanvangstijdstip van de ochtenddienst, wandel ik in de zonnige binnenstad van Zwolle de Schoutenstraat binnen. Op het bordes voor de synagoge staat een in het zwart geklede heer mij aandachtig op te nemen. Naderbij gekomen stel ik mij voor in de veronderstelling onmiddellijk naar binnen te zullen gaan teneinde de aanvang van de dienst niet te hoeven missen. Dat pakt echter anders uit.

De man in het zwarte pak en met de zwarte hoed op zijn hoofd blijkt de heer J. Moëd te zijn, de voorzitter van de Joodse Gemeente Zwolle, en op dat moment is hij de eerste en enige aanwezige. Dit onverwachte begin van mijn kennismaking met de Joodse Gemeente van Zwolle blijkt al snel een groot voordeel op te leveren. Aangezien er nog negen volwassen joodse mannen moeten

Voorgevel van de Zwolse synagoge aan de Samuel Hirschstraat (voorheen Schoutenstraat).

komen voordat de dienst kan beginnen, is er alle gelegenheid een praatje te maken. Ik verneem over de problemen waarmee de Joodse Gemeente te kampen heeft: het geringe aantal leden, de grote synagoge die in vervallen staat verkeert, de vergrijzing van het ledenbestand, het gebrek aan financiële middelen. Wel is het gebouw nog niet zo lang geleden op verzoek van de Joodse Gemeente voorlopig op de monumentenlijst geplaatst en is er zojuist sprake van een subsidie van de gemeente Zwolle om de tot duivenholen verworpen ramen te repareren, maar zal dit alles het verval kunnen tegenhouden? Gaande weg komen er meer heren opdagen en na ongeveer een kwartier kan de dienst beginnen: een handjevol voor mij vreemde mannen in een enorme synagoge... en toch voel ik mij er thuis!

In de dagen en weken daarna begint het gepieker. Het is toch een bijzonder gebouw? Is het niet het enige monument in de Zwolse binnenstad, dat nog aan het Jodendom herinnert? Het Jodendom is toch al eeuwenlang een wezenlijk bestanddeel van onze cultuur en onze samenleving? Zijn er niet honderden joodse Zwollenaren in de kampen omgekomen? En niets zal aan hen herinneren als de synagoge vervalt en verdwijnt? Worden er niet overal in het land synagogen gerestaureerd? Is Groningen in die dagen niet het voorbeeld van hoe een synagoge bewaard kan blijven door de inspanningen van een aantal geestdriftige burgers? In Zwolle moet toch iets dergelijks mogelijk zijn?

Een maand later is er weer een dienst. Het is inmiddels herfst en in plaats van de grote synagoge wordt nu de bijsjoel of wintersjoel gebruikt: een kleine, knusse ruimte met houten stoelen en tafels in plaats van statige banken. Na afloop van de dienst spreek ik met de heer Moëd. Elk initiatief om tot restauratie van de synagoge te komen zal hij toejuichen, maar de Joodse Gemeente zelf kan het initiatief niet nemen, is hij van mening. Te gedecimeerd om zelf financieel te kunnen bijdragen zullen de Zwolse Joden het gevoel hebben te moeten bedelen om het voortbestaan van hun synagoge. Ik spreek af me te oriënteren in Groningen. Hij wijst me op een mogelijke medestander, die ook al eens over restauratie gesproken heeft: de heer J.G.K. Littooij, gereformeerd predikant voor Kerk en Israël in Zwolle.

Er volgen een paar verwarrende maanden. De architect die de Groningse synagoge gerestaureerd heeft, brengt een bezoek aan de Zwolse synagoge. Het contact met Littooij verloopt gunstig. Moëd nodigt een joodse architect uit Amsterdam uit om de synagoge te bekijken. De gesprekken met het bestuur van de Joodse Gemeente breiden zich uit. Ik maak kennis met de heren H.I. Kan en D. Stibbe, resp. secretaris en penningmeester. Er blijken inmiddels al vergaande contacten te bestaan met het Zwolse architectenbureau Verlaan en Nijhof vanwege de herstelwerkzaamheden aan de ramen. Het gebouw is reeds in tekening gebracht. We vinden dat de kring moet worden uitgebreid. Notaris J.J. Sissing wordt door Littooij en mij benaderd om zich als juridisch deskundige bij ons aan te sluiten. Op initiatief van Stibbe wordt ook de registeraccountant de heer C. van Utteren als financieel specialist bij het gezelschap betrokken.

In de loop van 1984 volgen de gebeurtenissen elkaar regelmatig op. In februari van dat jaar wordt er op initiatief van de Joodse Gemeente door het architectenbureau Verlaan en Nijhof een restauratieplan opgesteld. In de maanden daarna gaat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gedeeltelijk met dat plan akkoord en kan de restauratie van start gaan met werkzaamheden aan het dak, de ramen, de muren en de funderingen. Er volgen ingewikkelde financiële verwickelingen tussen de Joodse Gemeente, het architectenbureau, de gemeente Zwolle, de provincie en Monumentenzorg. Met uitzondering van Van Utteren kan niemand er al gauw meer een touw aan vastknopen. In het najaar worden er plannen gesmeed om tot de oprichting van verschillende stichtingen te komen. Ook wordt er steeds vaker gesproken over een 'tweede fase' van de restauratie. In november wordt door het architectenbureau inderdaad een 'Raming van kosten 2e fase voor de restauratie van de synagoge' opgesteld.

De Tora-rollen worden binnengebracht om in de Heilige Ark geplaatst te worden.

Op 23 januari 1985 wordt de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle opgericht met als doel: 'het nemen van initiatieven, alsmede het verlenen van financiële steun ten behoeve van het behoud en het beheer van de synagoge te Zwolle en eventuele andere joodse monumenten in Zwolle en omgeving'. In de maanden en jaren die volgen, wordt er enorm veel werk verzet door de leden van het bestuur. Met name de heren Kan, Littooij, Stibbe en Van Utteren verrichten buitengewone inspanningen. Er wordt een Comité van Aanbeveling gevormd, een brochure samengesteld, een geldinzamelingsactie gehouden, een bouwcommissie in het leven geroepen. Er worden kontakten onderhouden met gemeente, provincie en Rijksmonumentenzorg. Fondsen, bedrijven en kerken worden benaderd voor bijdragen. Uit de veelheid der gebeurtenissen volsta ik met een bloemlezing:

- 18-04-1985 Herdenkingsdienst in de synagoge op Jom ha-Sjoa met na afloop de onthulling door de Israëlische ambassadeur de heer M. Ofer van het monument voor de synagoge ter nagedachtenis aan de in de Tweede Wereldoorlog omgekomen Zwolse Joden.
- 26-09-1985 Veiling van kunstwerken van Zwolse kunstenaars in de raadzaal van het gemeentehuis van Zwolle. Opbrengst ca. f 13.000,- voor de restauratie en herinrichting van de synagoge.
- 1986 Aanvang van de tweede fase van de restauratie. Werkzaamheden aan het woonhuis, de kleine synagoge, het plafond van de grote synagoge.
- 10-05-1987 Benefiet-avond in Odeon. Opbrengst ca. f 15.000,- ten behoeve van de restauratie.
- 02-06-1987 Oprichting Stichting Judaica Zwolle. Doel: de verspreiding van kennis omtrent de joodse religie, taal, cultuur en geschiedenis. Aktiviteiten: o.a. de organisatie van leerhuiscursussen en cursussen Hebreeuws in de Zwolse synagoge.
- 22-09-1988 Aanvang derde fase van de restauratie. Werkzaamheden aan de entree, de bijruimten en het interieur van de grote synagoge-zaal, o.a. aan de vrouwengalerij.
- 24-01-1989 De heer W. Cornelissen te Zwolle wordt als nieuw lid opgenomen in het bestuur van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle.

15-04-1989 Aamvraag subsidie bij het Medienefonds van het Opperrabbinaat Utrecht voor de aanschaf van een 'mechietsa', een hek ter afscheiding van het religieuze en niet-religieuze gedeelte van de synagoge-zaal.

Op woensdag 20 september j.l. was het zo ver. Op een even stralende septemberochtend als waarop het voor mij zes jaar geleden begon, werd de geheel gerestaureerde synagoge van Zwolle tijdens een plechtige bijeenkomst heringewijd met het binnendragen van zeven prachtig aangeklede en versierde Tora-rollen. Zes jaren van vasthoudende arbeid door een relatief kleine groep mensen en van grote medewerking door zeer velen wier namen hier niet te tellen zijn, werden bekroond met een stijlvolle plechtigheid. Na afloop werden er kransen gelegd bij het monument voor de synagoge en vervolgens werd het deel van de Schoutenstraat waaraan de synagoge lag, hernoemd tot Samuel Hirschstraat naar Samuel Juda Hirsch de laatste opperrabijn van Overijssel.

En toch is er - terugblikkend op deze periode van zes jaren - niet alleen maar reden tot vreugde. Want zo voorspoedig als het ging met de restauratie van de synagoge, zo zorgelijk verging het de Joodse Gemeente van Zwolle. Uit de zes jaar dat ik haar gast mocht zijn, herinner ik mij één bar mitswa (joodse meerderjarigheidsceremonie), tweemaal een choepa (huwelijk) van bruidsparen die al niet (meer) in Zwolle woonden, geen enkele besnijdenis, maar wel vele begravenissen. Markante leden, waaronder de heren Blog en Moëd die beiden als chazan (voorzanger) optraden, verhuisden naar elders. Steeds moeilijker werd het om een minjan (het benodigde tiental mannen voor een dienst) bijeen te brengen. Zo blij als we zijn met de gerestaureerde synagoge, zoveel zorgen maken we ons over de Joodse Gemeente, die nog draait vooral dankzij de voortdurende inspanningen van slechts enkele families. Dat zij er spoedig niet meer alleen voor zullen staan!

MEDEDELING

In het volgende nummer, dat omstreeks 1 januari 1990 zal verschijnen, zullen we terugkomen op de straatnaamgeving met een artikel van Jaap Hagedoorn over opperrabijn Samuel Juda Hirsch en met gegevens over de namen van straten in de nieuwe wijk Schellerbroek, die genoemd zullen worden naar joodse Zwollenaren die de verschrikkingen van de vernietigingskampen niet hebben overleefd.

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING - NAJAAR 1989 Samenstelling: Stichting Judaica Zwolle

zo	08/10	Kol Nidree
ma	09/10	Jom Kippoer - Grote Verzoendag
di	10/10	Vrij Leerhuis Genesis, 2e avond
wo	11/10	Cursus Joods-Amerikaanse literatuur, 1e avond
za	14/10	1e dag Soekkot
zo	15/10	2e dag Soekkot
ma	16/10	Cursus Hebreeuws 1, 4e avond
do	19/10	Cursus Hebreeuws 2, 3e avond
za	21/10	Sjemini Atseret - Slotfeest

- zo 22/10 Simchat Tora - Vreugde der Wet
 ma 23/10 Vrij Leerhuis Talmoed, 1e avond
 di 24/10 Vrij Leerhuis Genesis, 3e avond
 wo 25/10 Cursus Joods-Amerikaanse literatuur, 2e avond
 do 26/10 Genootschap Nederland-Israël, afdeling Ommen. Dr. W.H. Zuidema: Israël een aanstoot of een uitdaging? Voor plaats en tijd: 05291-1581.
 za 28/10 sjabbat Bereesjiet (Gen. 1:1-6:8)
- ma 30/10 Cursus Hebreeuws 1, 5e avond
 wo 01/11 Genootschap Nederland-Israël, afdeling Zwolle. Dr. C.L. den Heyer, docent aan de Theologische Universiteit te Kampen: Over de betekenis van de Qumran-rollen. Bovenzaal van de Synagoge, Samuel Hirschstraat 8 (v.h. Schoutenstraat 14), Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.
 do 02/11 Cursus Hebreeuws 2, 4e avond
 za 04/11 sjabbat Noach (Gen. 6:9-11:32)
- ma 06/11 Vrij Leerhuis Talmoed, 2e avond
 di 07/11 Vrij Leerhuis Genesis, 4e avond
 wo 08/11 Cursus Joods-Amerikaanse literatuur, 3e avond
 za 11/11 sjabbat Lech-lecha (Gen. 12:1-17:27)
- ma 13/11 Cursus Hebreeuws 1, 6e avond
 do 16/11 Cursus Hebreeuws 2, 5e avond
 Hervormd-Gereformeerde Werkgroep Kerk en Israël Zwolle. De heer E. Whitlau: Het gebed in de joodse traditie. De Hoeksteen, hoek Waallaan-Scheldelaan, Zwolle. Aanvang: 19.45 uur.
 za 18/11 sjabbat Wajeera (Gen. 18:1-22:24)
- ma 20/11 Vrij Leerhuis Talmoed, 3e avond
 di 21/11 Vrij Leerhuis Genesis, 5e avond
 za 25/11 sjabbat Chajeei Sarah (Gen. 23:1-25:18)
- ma 27/11 Cursus Hebreeuws 1, 7e avond
 di 28/11 Genootschap Nederland-Israël, afdeling Kampen. Dr. C.H.J. de Geus: Daniel Robertsons reis naar Palestina. Lezing met dia's. Zaal De Hanzestad, Oudestraat 135, Kampen. Aanvang: 20.00 uur.
 do 30/11 Cursus Hebreeuws 2, 6e avond
 za 02/12 sjabbat Toledot (Gen. 25:19-28:9)
- ma 04/12 Vrij Leerhuis Talmoed, 4e avond
 za 09/12 sjabbat Wajeetsee (Gen. 28:10-32:3)
- ma 11/12 Cursus Hebreeuws 1, 8e avond
 di 12/12 Vrij Leerhuis Genesis, 6e avond
 wo 13/12 Genootschap Nederland-Israël, afdeling Zwolle. De heer E. Cohen: Rembrandt en de Joden. Lezing met dia's. Bovenzaal Synagoge, Samuel Hirschstraat 8 (v.h. Schoutenstraat 14), Zwolle. Aanvang: 19.30 uur.
 do 14/12 Cursus Hebreeuws 2, 7e avond
 za 16/12 sjabbat Wajisjlach (Gen. 32:4-36:43)
- ma 18/12 Vrij Leerhuis Talmoed, 5e avond
 za 23/12 sjabbat Wajeesjev (Gen. 37:1-40:23) - 1e dag Chanoeka
- za 30/12 sjabbat Migqeets (Gen. 41:1-44:17) - 8e dag chanoeka

OVERZICHT VAN ENKELE FEITELIJKE GEGEVENS RONDOM DE RESTAURATIE VAN DE ZWOLSE SYNAGOGE (1984-1989)

1. Enkele gegevens over de restauratie

Tot de restauratie is opdracht gegeven door de Nederlands-Israëlietische Gemeente te Zwolle.

De restauratie is uitgevoerd onder leiding van het Architectenbureau Verlaan en Nijhof B.V. te Zwolle.

De eerste en tweede fase van de restauratie zijn verricht door Aannemersbedrijf Schakel en Schrale B.V. te Zwolle.

De derde fase is verricht door Aannemingsbedrijf Aberson Steenwijk B.V. uit Steenwijk.

De kosten van de eerste fase bedroegen ca. f 375.000,-, die van de tweede fase ca. f 385.000,- en die van de derde fase ca. f 230.000,-.

De restauratie is uitgevoerd met 98% subsidie van het Rijk, de Provincie en de Gemeente, 2% is opgebracht door de Nederlands Israëlietische Gemeente te Zwolle met steun van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle. Ook het Strick van Linschotenfonds droeg bij met een bedrag van f 20.000,-.

Ten behoeve van de niet-subsidiabele werkzaamheden en de herinrichting van de synagoge werd ca. f 168.000,- ingezameld door de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle. Een groot deel daarvan is inmiddels besteed aan voorzieningen zoals verwarming, lichtinstallatie, meubilair en dergelijke.

2. Inkomsten van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle uit giften en opbrengsten

De Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle kon zich vanaf haar oprichting verheugen in de volgende inkomsten ten behoeve van de restauratie en herinrichting:

Kunstveiling Zwolse kunstenaars (26-09-1985)	ca. f 13.000,-
Benefiet-avond Odeon (10-05-1987)	ca. f 15.000,-
Bijdrage Hervormd Weeshuis Zwolle	f 25.000,-
Bijdrage Prins Bernhard Fonds	f 40.000,-
Diverse soorten giften van andere fondsen, kerken, bedrijven en de burgerij	ca. f 75.000,-
Andere inkomsten waaronder rente	ca. f 25.000,-

MEDEDELING

Bestuur

Sietske Gajoen-Bosgraaf (voor de naturalisatie van haar echtgenoot 'Chayon-Bosgraaf' geheten) heeft wegens gezondheidsredenen haar bestuurslidmaatschap neergelegd. Zij hoopt desondanks bijdragen te kunnen blijven leveren aan het werk voor de Stichting Judaica. Bij deze danken we haar van harte voor haar inzet en enthousiasme en wensen we haar en Jitschak een 'Sjana Tova'.

***TOESPRAAK VAN DE HEER D. STIBBE, VOORZITTER VAN DE NEDERLANDS-ISRAELIETISCHE GEMEENTE ZWOLLE, BIJ DE HERINWIJDING VAN DE ZWOLSE SYNAGOGE OP 20 SEPTEMBER 1989**

Kewod Shagrier Medienat Jisra'eel,
 Mijnheer de waarnemend Commissaris van de Koningin,
 Mijnheer de oud-commissaris van de Koningin in deze provincie en tevens voorzitter van het Comité van Aanbeveling van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle,
 Mijnheer de Burgemeester en mevrouw Loopstra, Wethouders, Fractievoorzitters en Raadsleden van de Gemeente Zwolle,
 Heren Rabbinen, mijnheer Jacobs en mijnheer Evers,
 Mijnheer de voorzitter en heren bestuursleden van het Nederlands Israëlietisch Kerkgenootschap en van het Interprovinciaal Rabbinat,
 Dames en heren vertegenwoordigers van andere Kerkgenootschappen,
 Dames en heren van het voormalig verzet en de Stichting 1940-1945,
 Dames en heren vertegenwoordigers van de Rijksdienst voor de monumentenzorg en van het Oversticht,
 Geachte medebestuursleden van de Stichting tot behoud van dit gebouw,
 Dames en heren, leden en oud-leden van de Joodse Gemeente,
 En een speciaal welkom voor onze eregasten uit Israël, de heren Marcus, Hirsch en Kolthof, en uit Engeland de heer Troostwijk,
 Dames en heren,

Kawod-gadol hoe lanoe, kewod hashagrier, shè medienat Jisra'eel misjtatefet darkecha be-atseret zikaron zoe. Toda lecha al bo'acha. (Het is voor ons een grote eer, Meneer de Minister dat de Staat Israël - door uw tussenkomst - aan deze herdenkingsplechtigheid deelneemt. Ik dank u voor uw komst.) And with your kind permission, your excellency, I will continue my words in the Dutch language.

250 Jaar geschiedenis van de Joodse Gemeente in Zwolle, 250 jaar geschiedenis van joodse cultuur in Zwolle en 250 jaar bijdrage aan de culturele en economische ontwikkeling van onze stad. Reeds in de 18e eeuw, nog voor de Franse Revolutie, waren de joodse bewoners van Zwolle, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Deventer, volledige medeburgers. De eerste opperrabbin in die tijd, één van mijn voorvaderen, David Jacobs Stibbe was zelfs toen al lid van een gilde en sindsdien heeft de stad Zwolle haar joodse burgers opgenomen en sindsdien bestaat er wederzijds respect. De laatste joodse leider in onze stad en de provincie Overijssel, Opperrabbin Samuel Hirsch, een groot joods geleerde, was verweven met het sociale leven van Zwolle en wij herdenken hem steeds met veel eerbied. Wij zijn zeer verheugd dat zijn zoon, Fried Hirsch, die al vele jaren in Israël woont, speciaal is overgekomen om op deze gedenkwaardige dag hier zelf aanwezig te zijn.

Uit de feestrede, door wijlen Opperrabbin Hirsch op 16 augustus 1924 uitgesproken ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van deze synagoge, wil ik het volgende citeren: "dat de Algoede onze gemeente, die, ik meen het te hebben aangetoond, is jong, krachtig, bloeiend als een bruid, onder Zijne vleugelen beschermde en beschuttede. Dat God zegene de Gemeente en haar bestuurders, die haren stijgende bloei, haar krachtige ontwikkeling mogen aanschouwen. Dat Hij over de Gemeente uitbreide de beschuttende dekking van zijn vrede". Nog ongeveer 16 jaar daarna heeft die beschuttende dekking in vrede mogen duren. Toen, in de jaren 1940-1945, waren wij vogelvrij en bleken wij

niet meer beschermd. Er kwam een eind aan een bloeiende Joodse Gemeente en er werd met angstwekkende snelheid en voortvarendheid een wrede aanslag gepleegd op het bestaan van deze actieve Joodse Gemeenschap door de personificatie van het slechte in de mens, door nazi-Duitsland, door demonen op wier koppel "Gott mit uns" stond, een volkerenmoord met een huiveringwekkende perfectie.

Onze generatie is beroofd van veel vermogens. Er zijn te veel mensen vermoord. Het ging te gemakkelijk. Een volk werd verminkt, ieder menselijk wezen van dat volk werd geschonden: ik ben eigenlijk van mening dat de hele mensheid werd geschonden. Naar mate men ouder en meer ervaren wordt, krijgt men meer eelt op zijn ziel. Bij de Joden van de vooroorlogse generatie is dit thans omgekeerd. Hoe verder de grote tragedie in de tijd van ons afstaat, hoe dunner de eeltlaag bij ons wordt, hoe vaker en indringender wij geconfronteerd worden met het verleden. Het verdriet heeft zich voor altijd genesteld in de hedendaagse Jood, die getuige is geweest van het onbeschrijflijke kwaad.

Nog zonneklaar herinner ik mij: het gebeurde gisteren en zal de rest van mijn leven steeds meereizen. Als een kleine joodse jongen ontdekte ik het koninkrijk van de nacht. Hoe kon de wereld blijven zwijgen. Daarom heb ik mij voorgenomen nooit meer te zwijgen. Waar en wanneer menselijke wezens moeten lijden of worden vernederd, wij moeten altijd partij kiezen. Neutraliteit helpt de onderdrukker, nooit het slachtoffer. Stilte moedigt de folteraar aan, nooit de gefolterde.

De geestkracht van het joodse volk blijkt echter door dit alles toch ongebroken. Welk volk heeft na de moord op 6 miljoen broeders en zusters de moed weer gevonden uit het graf te herrijzen en een staat te bouwen. Een volk dat de eeuwen heeft getrotseerd om terug te keren naar Israël, een gebeurtenis zonder weerga, een volk dat voor een deel nu weer thuis is, een staat die als een moeder bescherming biedt aan alle Joden in de hele wereld.

Nog wel in leven, maar zwaar gedecimeerd begon een kleine groep onder de bezielende leiding van Leo Marcus, die ook voor deze plechtigheid van vandaag speciaal is overgekomen uit Israël, wijlen Lex Vleesblok en vele anderen na de oorlog opnieuw aan de wederopbouw van onze gemeente. De laatste jaren echter is de Joodse Gemeente Zwolle wel heel erg klein geworden.

Dames en heren, wij zijn verheugd over uw aanwezigheid, want u vertegenwoordigt de humaniteit in de Nederlandse en Zwolse samenleving. U vertolkt het gevoel van saamhorigheid van al diegenen die gezworen hebben: "dat mag nooit meer gebeuren" in een wereld en in ons land waar met een open oor, een open oog en een open mond de voorwaarden van de democratie gewaarborgd worden.

Wij waren van mening dat er, naast het synagogale gebeuren in dit gebouw, een monument nodig was voor de 700 joodse Zwollenaren, waarvan het merendeel is vermoord, en voor twee en een halve eeuw verwevenheid van joodse en Zwolse geschiedenis. Het initiatief tot de restauratie van de sjoel is van de Joodse Gemeente uitgegaan en vond grote weerklank bij het stadsbestuur met de burgemeester aan het hoofd, ik wil liever spreken van het inniger klinkende burgervader, die zo ontzaggelijk veel voor de Joodse Gemeente heeft gedaan.

Daarna kwam er actieve hulp van velerlei zijden. Maar vooral een groep Zwolse enthousiastelingen, zonder wier hulp het onmogelijk zou zijn geweest dit project te doen slagen, die de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle oprichtten: en ik wil graag de namen noemen: Ds. J.G.K. Littoij, de heer C. van Utteren, register-accountant, Mr. J.J. Sissing, notaris, Drs. S.P. van 't Riet, en later de heer W. Cornelissen, en voorts mijn vriend en collega-bestuurder van de Joodse Gemeente de heer H.I. Kan. Zonder de instanties en zonder deze enthousiaste mensen zou het onmogelijk geweest zijn dit project tot een goed einde te brengen.

Ik wil u allen en vooral u Burgemeester Loopstra uit de grond van mijn hart dankzeggen voor al uw inzet om een levend monument op te richten, levend voor de joodse godsdienst en cultuur, levend voor uitingen van Nederlandse

cultuur, een gebouw dat ten dienste zal staan enerzijds van de Joodse Gemeenschap van Zwolle en daarbuiten en anderzijds van het culturele leven in deze stad. Hier zullen Jodendom en Nederlandse cultuur elkaar ontmoeten, hier zullen opnieuw voelende, denkende, goedwillende mensen elkaar vinden. Hier kunnen wij herdenken, want wij moeten herdenken om in staat te zijn aan een betere toekomst te werken.

Over een paar dagen is het Rosj Hasjana - Joods Nieuwjaar. Op Rosj Hasjana legt ieder individu rekening en verantwoording af voor zijn daden in het afgelopen jaar - in vertrouwen op een gezegende en hoopvolle toekomst. Wij leggen vandaag rekening en verantwoording af voor het stichten van dit schitterende monument: de eerste fase van de taak is volbracht en wij hopen op een gezegende toekomst. Moge dit huis van samenkomst een tehuis zijn met eerbied voor waarden die boven onze dagelijkse bezigheden staan. Voor een groot deel is echter die toekomst van onszelf en van u allen afhankelijk: hoe gaan wij dit gebouw gebruiken, wij zullen daar samen antwoord op moeten geven - in dezelfde sfeer van wederzijds respect, die de verhouding tussen Joden en niet-Joden in deze stad altijd gekenmerkt heeft. Als wij daarin slagen dan zal dit oude en mooie gebouw zijn plaats krijgen in de stad Zwolle en binnen de Joodse Gemeenschap, die voor 1940 één van de grotere was en thans één van de kleinste in Nederland.

Moge dit monument wijzen op een eeuwig durend gevaar van satanische machten die alle volkeren kunnen beheersen, ons waakzaam houden en ons herinneren aan het verleden met vertrouwen in de toekomst.

De ambassadeur van Israël, de heer Sufott, legt een krans bij het monument voor de synagoge ter nagedachtenis van de tijdens de Tweede Wereldoorlog omgekomen Joden.

Opperrabbin Jacobs blies tijdens de kranslegging op de sjofar (ramshoorn).

TOESPRAAK VAN DE HEER DS. J.G.K. LITTOOIJ, VOORZITTER VAN DE STICHTING VOORTBESTAAN SYNAGOGES ZWOLLE, BIJ DE HERINWIJDING VAN DE ZWOLSE SYNAGOGES OP 20 SEPTEMBER 1989

Mr. Ambassador, Mr. Sufott, we greatly appreciate that you have accepted the invitation to be our special guest on this day of joy. The knowledge that you have learned to understand rather well the Dutch language does allow me to continue my speech in that language.

Heren rabbijnen, Dames en heren.

Het is goed hier bij elkaar te zijn op deze heugelijke dag. Hoe anders ziet het er allemaal uit dan vijf jaar geleden, toen velen van u hier ook aanwezig waren ter gelegenheid van de onthulling van het monument, het gedenkteken voor de bijna zevenhonderd Joden uit Zwolle die aan de Shoah, de grote vernietiging, ten prooi zijn gevallen.

Wie bij het betreden van deze synagoge omhoog kijkt, ziet buiten aan de gevel een gevelsteen met daarop een tekst ontleend aan de profeet Jesaja (Jes. 56):

'Ki bejti bejt-tefillah jigqare lekol ha-ammim.
Neum adonaj ha-shem meqabbets nidchej jisrael
od aqgabets alaw leniqbatsaw'

In vertaling:

'Want mijn huis zal een bedehuis genoemd worden voor alle volken. Het woord van de Here HERE, die de verdrevenen van Israel bijeenbrengt, luidt: Ik zal daartoe nog meerderen bijeenbrengen, dan er reeds bijeengebracht zijn.'

In deze passage gaat het om een heilsbelofte zowel voor de vreemdeling als voor de Israëliet. Anders gezegd opnieuw klinkt hier op, zoals zo vaak in de Schriften, dat wat misschien wel het grondthema van de Schriften genoemd kan worden n.l. de drieslag: de Almachtige, Israël en de volken. Het messiaanse uitzicht is, dat eens Israël en de volken niet meer tegenover elkaar zullen staan maar dat ze met elkaar verzoend zullen zijn en samen eendrachtig de Allerhoogste zullen aanbidden en dat zij zo, levend naar zijn geboden, een werkelijk bewoonbare en leefbare aarde zullen verwerven en beërven.

Een van de belangrijkste opdrachten van de kerk - als u mij toestaat daar hier een opmerking over te maken - lijkt mij te zijn om te werken aan die verzoening tussen Israël en de volken. Dat is ook voor mij persoonlijk het motief geweest om, toen men mij destijds vroeg om voorzitter te worden van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, ja te zeggen op die vraag. Ik weet dat niet alle bestuursleden deze visie delen, maar dat zij vanuit andere edele motieven zich evenzeer hebben willen inzetten voor het voortbestaan van deze synagoge en mee willen bouwen aan een klein stukje verzoening tussen Israël en de volken hier in Zwolle.

Die verzoening tussen Israël en de volken en het een plaats maken voor Israël te midden van de volken blijft een moeilijke, soms haast onmogelijke opdracht. Immers hoe nog steeds onvoorstelbaar, ja satanisch, openbaarde zich niet de haat van de volken tegen Israël nog maar een halve eeuw geleden? En hoe omstreden is voor veel volken niet nog steeds zelfs het bestaansrecht van de staat Israël!?

Ook bij alle commotie van de laatste maanden rond het klooster in Auschwitz gaat het om diezelfde grondtoon - bewust of onbewust. Het gaat daar natuurlijk niet voor of tegen het bestaansrecht van een klooster als zodanig,

of over het recht om kloosters te vestigen. Het gaat daar ook niet primair om geschonden afspraken als zodanig, al is dat op zich al dubieus genoeg. Maar het gaat daar ten diepste erom, dat aan Auschwitz, dat eigenlijk al direkt sinds 1945 het symbool bij uitstek is geworden van de grote vernietiging van het joodse volk, die symboolkracht dreigt ontnomen te worden. Het gaat er daar ten diepste om dat Joden zelfs na hun vernietiging nog van hun identiteit beroofd dreigen te worden. Het doet wat dat betreft denken aan bijvoorbeeld een plaats als Babi Jar, waar ook bijna niets meer herinnert, niets meer mag herinneren aan de grote joodse massagraven.

Dames en heren, hoe schril en schrijnend staat het niet tegenover elkaar, enerzijds die gedachte, ja die opdracht om te werken aan de verzoening tussen Israël en de volken en anderzijds dat wat in naam van de Poolse Katholieke Kerk nu gebeurt. En dan zwijg ik verder maar over de - zacht gezegd - onsmakelijke uitlatingen van die Poolse bisschop en aartsbisschop, wier namen ik hier niet hardop wil uitspreken, zo kort na de herinwijding van dit huis tot een joods gebedshuis. Een klein lichtpunt is het, dat gisteren vanuit het Vaticaan door de zeer achtenswaardige kardinaal Willebrandts een verklaring is uitgegeven over de verplaatsing van het klooster. Maar waarom eerst nu? Geeft dat er niet blijk van, hoe weinig werkelijke kennis er nog steeds is tot in de hoogste kerkelijke kringen t.a.v. wat de joodse ziel ten diepste raakt en moveert?

Het is te begrijpen dat er soms stemmen opklinken in joods Nederland tegen voortzetting van de ontmoeting met de kerken. Maar alleen al het gebrek aan kennis aan kerkelijke zijde wijst m.i. op de noodzaak van ontmoeting tussen de joodse gemeenschap, de kerken en anderen. Denkend aan deze helaas hoogst actuele zaak kan het haast niet anders zijn, dan dat die christenen, die hier vandaag als gast met mij aanwezig mogen zijn, hier met gemengde gevoelens zitten. Met gevoelens van schaamte, verdriet en stille woede, omdat opnieuw vanuit een deel der kerk, de Poolse, op het hart van iedere Jood getrapt wordt.

Maar genoeg daarover, laten we terugkeren naar het hier en nu. Wat een vreugde is het, dat na vijf jaren de restauratie van deze synagoge kon worden voltooid. Ik denk dat we rustig mogen zeggen, dat dit gebouw zowel qua exterieur als wat het interieur betreft nu weer bij de mooiste synagogen van Nederland behoort. Verheugend is het, dat - ondanks het feit dat de Joodse Gemeente van Zwolle helaas te klein is geworden om dit gebouw in stand te houden - er toch wegen zijn gevonden om het te behouden voor deze gemeente en voor de Zwolse gemeenschap. Dat kon vooral dankzij de hulp van de diverse overheden, gemeente, provincie en rijksoverheid, maar ook dankzij de financiële steun van verschillende fondsen, een deel van het bedrijfsleven, de middenstand, verschillende kerken en vele particulieren uit Zwolle en omgeving. Grote giften werden ontvangen van o.a. het Prins Bernhardfonds, de Stichting Hervormd Weeshuis, het Strik van Linschotenfonds, Philips Zwolle en het Gemeentebestuur van Zwolle. Blij waren wij met het werk dat veel beeldende kunstenaars uit Zwolle en omgeving om niet afstonden om zo een kunstveiling mogelijk te maken ten bate van het restauratiefonds. Buitengewoon was de inzet van bestuur, directie en personeel van de Zwolse Schouwburg tezamen met een aantal artiesten van naam. De door hen verzorgde Benefietavond was zo geslaagd ook wat de sfeer betreft, dat ons soms nog gevraagd wordt door bezoekers van die avond, of er niet nog eens zoiets georganiseerd kan worden.

Voor het welslagen van een restauratie is echter geld alleen niet voldoende. Bijzonder erkentelijk zijn wij als bestuur van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle en als bestuur van de Nederlands-Israëlitische Gemeente van Zwolle, uit wiens naam ik mede mag spreken, - bijzonder erkentelijk zijn wij voor de grote inzet van het architectenbureau Verlaan en Nijhof en de

toezichthouder namens dit bureau, de heer Woering. Woorden van dank ook voor de beide aannemingsbedrijven: de firma Schakel en Schrale, die de eerste twee fasen van de restauratie uitvoerde en de firma Aberson Steenwijk B.V., die de derde en laatste fase verzorgde. Ook de verschillende onderaannemers - en ik wil daarbij speciaal noemen het installatiebedrijf Nooter en het schildersbedrijf Porte - verdienen woorden van dank. Groot was uw aller inzet en de inzet van uw personeel. Uit de wijze waarop door u gewerkt is, proefde je het besef dat het hier om een heel bijzondere restauratie ging. Een bijzondere restauratie, niet zozeer vanuit vaktechnisch oogpunt alswel vanwege het karakter van dit gebouw. Dat mag voor ons allen een bemoedigend teken zijn, zeker als we daarbij nog even terugdenken aan het zojuist gezegde over de vijandschap zo vaak en steeds weer opnieuw van de volken tegen het volk Israël.

Als voorzitter van de Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle wil ik van deze gelegenheid gebruik maken om mijn medebestuurdersleden en het bestuur van de Joodse Gemeente mijn dank te betuigen voor het in mij gestelde vertrouwen en voor de goede wijze waarop wij al deze jaren met elkaar hebben kunnen samenwerken. Een bijzonder woord van dank aan u, mevrouw Stibbe, voor de gastvrijheid en de weldadige zorg waarmee u ons omringde tijdens de vele bestuursvergaderingen. Wij hopen daarvan als bestuur opnieuw te mogen genieten bij de voortzetting van ons werk. Apart wil ik ook noemen onze penningmeester de heer van Utteren en de voorzitter van de Joodse Gemeente, de heer Daan Stibbe. Groot was uw kunde mijnheer van Utteren om steeds weer de wegen te vinden door het vaak ondoordringbaar lijkende woud van subsidieregelingen. Een enkele maal hebt u zelfs overheids-instanties moeten en kunnen helpen toen zij zelf het spoor bijster waren geraakt.

Mijnheer Stibbe, u verdient het het meest, ook al wilt u dat eigenlijk niet, om apart te worden toegesproken. Ik denk dat binnen de Joodse Gemeente, maar ook door sommigen buiten haar, wel eens onderschat is en wordt de tijd en de aandacht, en zelfs meer dan dat alleen, door u besteed aan het welslagen van deze restauratie. Op zijn joods uitgedrukt: kol ha-kabod - alle eer!

Dames en heren, dit huis kon alleen hersteld worden door de inspanning van velen. Dit huis kan als bedehuis en gemeenschaps-centrum voor de Joodse Gemeente en als cultureel-educatief centrum voor heel de Zwolse gemeenschap alleen maar, op termijn gezien, in stand gehouden worden als we er met elkaar zorg voor willen blijven dragen. Wie bouwt, doet dat met het oog op de toekomst. Wie restaureert, doet dat uit respect voor het verleden om het goede daaruit voor het heden en de toekomst te bewaren. Een Zwols en tegelijk een joods monument is in oude glorie hersteld. Wij hopen dat het zijn schoonheid tot in de verre toekomst mag blijven uitstralen, maar ook dat het als een teken van herinnering een positieve bijdrage mag leveren aan de opbouw en instandhouding van een gemeenschap en een maatschappij, waarin het goed is om met elkaar te leven. Een gemeenschap en een maatschappij, ja een wereld, waarin ruimte is voor Israël en de joodse gemeenschap temidden van de volkeren, temidden ook van het Nederlandse volk.

ABONNEMENTEN

Wie niet deelneemt aan een van de cursussen van de Stichting Judaica Zwolle, maar toch geïnformeerd wil worden over het wel en wee van de synagoge, kan zich abonneren op het Judaica Bulletin voor f 12,50 per jaar, over te maken op postgiro 259272 t.n.v. Stichting Judaica Zwolle te Zwolle.